

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi “Fırat University
Journal of Social Science” Cilt: 10 Sayı: 1, Sayfa:217-232,
ELAZIĞ-2000

16. YÜZYILDA BÜYÜK BİR DEVLET ADAMI VE EDEBİYAT HAMİSİ DEFTERDAR İSKENDER ÇELEBİ

Yrd. Doç. Dr. Ali Yıldırım *

ÖZET

16. yüzyıl siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda Osmanlı Devletinin zirvelere çıktığı bir yüzyıl olmuştur. Bütün bunların yanında bu yüzyıl, şiir ve edebiyatta da büyük gelişme ve ilerlemenin kaydedildiği bir dönem olmuştur. Bu gelişme ve ilerlemede dönemin devlet ileri gelenlerinin edebiyat ve şiire olan ilgilerinin önemli katkıları olduğu şüphesizdir. Başta padişah ve vezirler olmak üzere devlet adamının çoğu ya şair ya da şiir ve edebiyatla ilgili kişilerdir. Kendisi bir şair olmamakla birlikte, 16. yüzyılda şairleri kollayan ve koruyan biri olarak en çok dikkat çeken şahsiyet, kaynakların da belirttiği gibi İskender Çelebi'dir. Onun maddi ve manevi gücünü çoğu zaman şairlerin yetişmesi, korunması ve kollanması için kullandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İskender Çelebi, 16. Yüzyıl, Klasik Türk Edebiyatı, Şairler.

SUMMARY

DEFTERDAR İSKENDER ÇELEBİ, A GREAT STATESMAN AND A SUPPORTER OF LITERATURE IN THE 16. CENTURY

Ottoman Empire reached at its peak in political, social and economic fields in sixteenth century. That was the century of great progress in poem and literature . The main reason for the progress was that the rulers had a great interest on poem and literature. Most of the Sultans, viziers and other state officers were interested in poem and literature. Although he was not a poem, İskender Çelebi was a person, according to the remarkable sources, proteding poets. It can be seen that he mostly used his physical and moral power and influence to support the poets.

Key Words: İskender Çelebi, The sixteenth century, Classical Turkish Literature, poets.

16. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında Bağdat, Diyarbakır, Konya, Bursa, Edirne gibi eski kültür merkezlerinin yanında Balkanlarda Üsküp, Prizren, Vardar Yenicesi vs.; Anadolu'da ise özellikle şehzade şehirleri olan Manisa, Amasya,

* Fırat Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Bl.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Kütahya, Trabzon gibi yeni kültür merkezleri oluşmaya başlamıştı. Ancak kuruluşu çok eski tarihlere uzanan İstanbul'un bu anlamdaki özelliği çok daha farklı idi. Devletin merkezi olmasından dolayı padişahlar, vezirler ve devlet ileri gelenlerinin ikamet ettiği İstanbul, çoğu şair veya şiire aşına olan sözkonusu şahsiyetlerin gölgesinde şairleri çeken bir cazibe merkezi olmuştur. Padişah sarayları devlet ileri gelenlerinin konakları, bazı kahve, dükkan ve tekkeler edebî sohbetlerin yapıldığı mahfiller idi.

Osmanlı tarihine göz attığımızda başta padişahlar olmak üzere vezirler, paşalar, kazaskerler, defterdarlar, nişancılar vs. ya şair ya da şiire ilgi duyan kişilerdi. Dolayısıyla taltif edilme, şiirlerinin beğenilmesi, edebî tenkit ve maişet endişesi şairleri söz konusu şahısların etrafında toplamıştır.

Bu topluluklar daima edebiyata ehemmiyet veren cömertlikleri ile sanatkârları koruyan kıymetli eserleri mükafatlandıran şahsiyetlerin tesiriyle olmuştur. Böylece bu kümelenmelerden muhtelif devirlerde ve belirli şahsiyetlerin etrafında birer edebî muhit meydana gelmiştir. Devlet büyüklerinin etrafında bu edebî muhitlerin oluşmasında, şiire ve edebiyata verdikleri önem, şairlere duydukları hürmetin yanında, zenginlikleri ve şairlere olan ihsan ve caizelerinin de önemli katkıları olmuştur.¹

Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin hayatı ile ilgili en önemli ve başta gelen kaynaklar olan tezkireleri okurken karşımıza sık sık İskender Çelebi isminin çıktığını görmekteyiz. Pek çok şairin hayatı ile ilgili bilgi verilirken, " İskender Çelebi kullarındandır ", " İskender Çelebi'ye dahil olmuş ", " İskender Çelebi'ye intisab etmiş ", " İskender Çelebi'nin yetiştirmesidir", " İskender Çelebi tarafından devlet ricaline tanıtılmış", "Defterdar İskender Çelebi muhasiplerindedir " gibi ifadelerle karşılaşırız.

¹ Haluk İpekten, Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, s.11

Bütün bunlar bizde, pek çok padişah ve devlet adamında olduğu gibi, İskender Çelebi'nin de aynı zamanda bir şair olabileceği düşüncesini uyandırmasına rağmen, onun şairliği ve şiirlerine dair bir kayıt bulamamaktayız. Şu halde kimdir bu İskender Çelebi ? 16. Yüzyıla ait tarihlere baktığımızda, onun için özel başlıklar açıldığını; tecrübeli ve yetenekli devlet adamlığı, zenginliği ve nüfuzundan uzun uzun bahsedildiğini görmekteyiz.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İskender Çelebi'nin, 930 tarihli Hafza Sultan vakfiyesindeki kayda göre, Musa adlı birinin oğlu olduğunu söylemektedir².

Peçevî Tarihinde, İskender Çelebi ile ilgili verilen bilgilerin bir kısmı şöyledir: "Defterdarlık görevinde bulunanların en iyisi, hem kişilik hem de san bakımından en başta gelenidir. Hain Ahmet Paşa'nın yetiştirmelerindedir. Kendisinde bulunan kabiliyet dolayısıyla defterhaneye çırak olarak girmiş ve zamanla başdefterdarlık mertebesine erişmişti. Sadrazam İbrahim Paşa'ya seraskerlik layık görülünce, İskender Çelebi'ye de asker kethüdalığı mevki uygun bulundu ve devletin askerine ait bütün işler ona emanet olundu. Böylece kısa zamanda o kadar yüksek şan ve ulu ün sahibi bir defterdar oldu ki, bu devletin defterdar ve beylerbeyinde değil, sadrazamlarında bile bu derece ün sahibi kimse yok idi"³.

Bilindiği gibi İskender Çelebi, İrakeyn Seferinde Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın bazı desise ve hileleriyle önce azlettirilmiş, daha sonra da aştırılmıştır. Bu olayın esası ve İskender Çelebi'nin zenginliği ile ilgili Solak-zâde Tarihinde detaylı bilgiler bulmaktayız. Vezir-i azam İbrahim Paşa, İskender Çelebi'yi yaşına binaen bir baba olarak görmekteydi ve aralarındaki muhabbet ve dostluk gayet sağlam idi. Hatta her hangi bir iş veya sefer durumunda padişah, vezirinden

²İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.4, s.353.

³ Peçevî Tarihi, , C.I, s.32.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

İskender Çelebi ile müşavere etmesini, ona danışmasını istedi. İrakeyn seferi öncesi bazı müfsitler Çelebi'nin savaşmakta mahir pek çok adamı olduğunu söylemeleri üzerine, vezir sözkonusu kişilerden yüz on asker ister. İskender Çelebi de bu isteğin bir kısmını karşılayabilir. Bu hadise üzerine vezir İbrahim Paşa'nın İskender Çelebi'ye tavrı değişmiş ve aralarındaki dostluk bozulmaya başlamıştı. Adı geçen seferde müfsitlerin bozgunculuğuyla Halep civarında hazineyi yükleyen İskender Çelebi'nin adamları hırsız diye tutuklanmış, ordunun sevki esnasındaki bir takım yanlışlıklar ve zorluklar da İskender Çelebi'ye mal edilerek astırılmıştır. Aynı tarih eserinde İskender Çelebi'nin zenginliği, şatafatı, gücü şöyle anlatılmaktadır: “ Vezir-i azam olan Ahmet Paşa, Rüstem Paşa'nın damadı olup, Merhum İskender Çelebi'nin kullarından idi. Onların rivayeti üzere, katledildikleri sırada, kendi defteri ile altı bin satılacak kölesi bulunmuş ve şark seferine teveccühleri esnasında kethüdasına sual edip " Bizimle sefere gidecek atı donu yerinde yarar ve çifte göçkülü silahdar ve namdar ademlerimizi yoklayıp göresin. Ne miktar yiğit var ise bana bildiresin" demiş. Kethüda da cümlesini yoklayıp, bin ikiyüz müretteb ve müsella sipahileri yerinde, ademisi bulunduğunu haber verdiğinde, seferi mukarrer eylemişler. Hatta o asırda ikinci vezir bulunan Ayas Paşa'nın tumturakı onun tumturakına göre bir mirliva denli ancak var imiş. Divan-ı hümayuna İbrahim Paşa dört yüze yakın üsküflü ile gelir imiş. Zikri geçen Ayas Paşa yetmiş seksen üsküflü ile gelirmiş. Ancak ondan fazlasına cesaret edemezmiş. Amma İskender Çelebi, üç yüz miktarı üsküflü ve altın elbiseli rengarenk kıyafetli, zib u ziynete donanmış kulları selama dizilirmiş. Bu arada kendisi de pamuklular üzerine yünlüler giyer, başka övünülecek şeylere itibar etmezmiş. Kendisi asıldığında, yüzden ziyade içoğlanı bulunmuş. Bunların seçkinlerinden on neferi, padişahın harem-i hümayununa gönderilmiş, diğerleri paşanın hazinesine ve sair ümeraya tevzi olunmuştur. Şanı yüce padişah, merhumun oğlanlarındaki edebli hizmetlerini gözetleyici olup, cümlesinin kendi

sarayına alınmasına ferman buyurmuştur Ertesi gün kimde bulundu ise, alınıp yüce ferman mucibince izzetli padişah huzuruna getirmişler. Yukarıda zikr olunan Ahmet Paşa, ikinci vezir iken vefat eden Piyale Paşa, vezir Urus Hasan Paşa, Behram Paşa, beylerbeyinden Geylanî Paşa merhum Defterdar vakasında padişahın haremine alınan kullarından imiş "4.

Hammer Tarihinde, yukarıdaki paşalar içinde meşhur vezir-i azam Sokollu Mehmet Paşa da zikredilmektedir. Yine Hammer Tarihinde, İskender Çelebi'nin hizmetinde ve emrinde bu kadar çok adam bulundurmasının sadece bir gösteriş arzusundan doğmayıp, devlet hizmetlerini liyakatla görebilecek kapasiteli insanlar yetiştirmek amacını güttüğünden bahsedilmektedir⁵.

Peçevî Tarihinde, yukarıda adı geçen Ahmet Paşa'nın ağzından şu bilgilere yer verilir: " Rahmetli İskender Çelebi'nin güç ve iktidarı, şimdi divanda oturmakta olduğumuz yedi vezirin hepsinden fazla idi. Rahmetli sadrazam da bu hesabın içindeydi, özellikle onun gücü başka zamanın on vezirinden daha çoktu "6. Onun, maiyetindeki insanlar için her sene Trabzon'dan birer gemi bez getirttiği, hatta bunların da yetmeyip, pazarlardan satın alarak tamamlattığı, yine tarih kitaplarında anlatılmaktadır.

İskender Çelebi, 24 Ekim 1534'te azlettirilmiş, azlinden 4 ay 20 gün sonra Bağdat'ta Atpazarında astırılmak suretiyle idam ettirilmiştir⁷.

Anlatıldığına göre, İskender Çelebi asıldığı gece padişahın düşüne girer ve boğazına sarığını geçirip, beni niçin günahsız yere astırdın diye boğmak ister.

⁴ Solak-zâde Tarihi, Haz. Vahid Çubuk, C.2, s.185.

⁵Joseph von Hammer, Osmanlı Tarihi, Haz. Abdülkadir Karahan, İst.1991, C.I, s.483.

⁶Peçevî Tarihi, age. s.32.

⁷ Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi C.4, s.174.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Sultan Süleyman bu korku ile uykudan uyanınca, "Dilerim İbrahim sen de yılına varmadan bu ecel ile gidesin" diye beddua eder. Gerçekten de öyle olmuştur⁸.

Kendisinden bahseden tezkirelerde İskender Çelebi için, " mürebbî-i ashâb-ı hüner ", "erkân-ı devletin yâr-ı kadîmi husûsan yegâne-i erbâb-ı devlet ", " ol asrın kerîmi nice Hâtem-i Tâî gibi sehâ-yı kerîmi ", " Bilge kişilerin yardımcısı ve fasîhlerin koruyucusu " vb. vasıflar sıralanmaktadır. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, tezkiresindeki Hayâlî bahsinde İskender Çelebi'yi şöyle vasıflandırır: " Südde-i serây-ı ihsân u in'âmı ashâb-ı ma'ârif ve erbâb-ı letâ'ife sidre-i havâdis-i eyyâm olan mu'în u zahîr-i erbâb-ı kemâl u hüner menba-ı âb-ı hayât-ı sehâ İskender Çelebi, merkûmı ma'lûmı idinüp nice eyyâm dıraht-ı bahtın reşehât-ı sehâb-ı lutf-ı bî-encâmı ile terbiye ettikten sonra..."⁹.

Özellikle "mürebbîliği" çokça dile getirilen İskender Çelebi'nin maiyyetindeki kişileri iyi bir şekilde eğittiğinin bir delili de, kendisinin idamından sonra padişah ve devlet ileri gelenlerine dağıtılan içoğlanlarının terbiyesi ve iyi yetişmiş olmasından dolayı, padişahın emriyle hepsinin saraya alınmasıdır.

Maiyyetinde yedi bin civarında adamından bahsedilen İskender Çelebi'nin, her yönüyle iyi işleyen bir sistem kurduğu kesindir. Bu sistem devlet adamı, bilim adamı, sanatkâr ve hizmetkâr yetiştiren bir "okul" gibidir. Tecrübeli ve iyi bir devlet adamı olan İskender Çelebi, yeri geldiğinde bizzat eğiten ve öğreten bir öğretmendir. Kendisinin de böyle bir "okul"dan yetiştiği şüphesizdir. O, devletin sadece devlet adamlarıyla yönetilemeyeceği; bunun yanında yazara, şaire, mimara kısacası sanatkâra da ihtiyacı olduğu düşüncesindedir. Onun şairlerle ilgili düşüncelerini öğrendiğimiz ilginç bir anekdot şudur: " Merhum Mu'îdî'ye tekâüd akçesin itdürdüğün Ayas Paşa münfail olup, bu tâ'ifenün saltanata ne mu'âveneti vardır ki hazîne-i âmireden bunlara akça idersin diyicek, cemî'-i zamânda selâtin-

⁸ Peçevi Tarihi C.I,s.33., Solak-zâde Tarihi, C.2,s. 187.

⁹ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şu'ara , (Haz. İbrahim Kutluk), C.I, s.354.

i cihân erbâb-ı nazm u inşâdan müstağnî olmuş değüllerdür. Zirâ selâtin-i 'izâmun âsâr-ı fütûhâtı âlemde bunların nazm-ı garrâsıyla bâki kalır ve menâkıb-ı târihi bu tâife inşâ-ı dil-güşâsıyla ma'lûm olur diye cevâb virüp Şeh-nâme'nin şu beytini okudu:

Suhanver nebûdî eger der-cihân
Ki mîgoft ahvâl-i şâhenşehân

" Dünyada söz ustaları olmasaydı, şahların ahvalini kim söylerdi (bilirdi)¹⁰.

İskender Çelebi zamanında Ayas Paşa gibi düşünen devlet adamı fazla değildi; başta padişah Kânunî Sultan Süleyman, şairleri koruyup, kollamakla birlikte kendisi de bir şairdi. Vezir-i azam İbrahim Paşa da şairleri koruyan ve kollayan biriydi. Kısacası bu dönem, şiir ve şairlerin çokça rağbet gördükleri bir dönemdi. Şairlerin maddî ve manevî sıkıntılarında ilk akla gelen ismin İskender Çelebi oluşuna ilginç bir örnek şudur: Figânî, iskele meydanında asılarak öldürüleceğini, bir kaç gün önce rüyasında görür. Karabâli-zâdeye giderek rüyasını ona anlatır. O da üzülmemesini, İskender Çelebi'ye gidip ona iskelede bir görev sağlayacağını söyleyerek, rüyasını hayra yorar¹¹. Yine İskender Çelebi'nin nüfuz ve gücüne bir delil de, adı geçen Figânî'nin kendisine isnad edilen bir beyitten¹² dolayı haksız yere idam edilmesi bahsinde şudur: " Derdmendi bir seher Tahta'l-kal'a'da ahz eyleyüp evvela teşhir idüp gezdirmişler. Ba'dehü Balık Pazarındaki dâra iletüp ber-dâr itmişler. Ashâb-ı mürüvvetüñ recâsına mecâl

¹⁰ Latifi, Tezkire-i Latifi, İst.1314, s. 91.

¹¹ Abdülkadir Karahan, Figani ve Divançesi, İstanbul 1966, s.xxii.

¹² Aslı Farsça olan bu beyit "Bu dünyaya iki İbrahim geldi biri put kırdı, öbürü put dikti" anlamında olup, Figânî, be-dâr-ı cihân yerine be-deyr-i cihân olsa daha iyi olurdu dediği için, onu çekemeyenler, beyti onun söylediği iftirasını atmışlardır.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

olmamış. Ahz u siyâseti def'aten olmağla İskender Çelebi duymağa ve recâ idüp kurtarmağa fürce bulamamış"¹³.

Aşık Çelebi'nin bahsettiğine göre, zamanın şeyhülislamı Kemalpaşazâde, Kazasker Muhyiddin ve Kadri Efendiler, Defterdar İskender Çelebi; Hayâlî, İshak Çelebi, Nihalî Cafer Çelebi, Hâfız-ı Acem vb. gibi şairlerle sık sık sohbet toplantıları yaparlardı. Aşık Çelebi'nin anlattığına göre bu meclisler öyle yüce olurdu ki, " Müşteri dehşetden taylesânın güm iderdi. Utârid yazup yanılıp söz söylese hayretten devâtı gibi gözi kararup şihâb gibi elinden hâmesi düşeyazardı. Havfinden mihrin makarrı rü'ûs-ı cibâl ve hilâlin yeri saff-ı ni'âl olurdu " ¹⁴.

İskender Çelebi'nin şairliği ve şiirinin varlığına dair bilgi bulunmamasına rağmen, onun şiire ve edebiyata vâkıf biri olduğunu, yine Aşık Çelebi'nin ifadelerinden anlıyoruz : " Yine ulemâ ve fuzalâ hâzır ve Hayâlî dahi ol meclisde halka-i kalenderân gibi dâ'ire-i sohbette bile dâ'ir idi Yahya Beğ, yayabaşı börki ve otağasıyla girüp Molla Merhûm (Kemalpaşazâde) namına bir kaside virüp okıdı ki matla'ı budur:

Fazl ile Rûmda bir dânedür ol mihr-i kemâl
Mâh-rûlar yañagında nitekim nokta-i hâl

Merhûm, pesend idüp tekrar okıdı. Ba'dehü İshak Çelebi'ye hitab idüp, mihr lafzı çesbân vâki' olmuşdur, diyüp İshak Çelebi dahi mülâhaza idüp beyân iderken, müsâbaka-i mülâhaza-i sibâk u siyâkda İskender Çelebi sebkât ve sâir ahâlden mübâderet idüp " Beli sultanum ism-i şerîfinüz Ahmed ve lakab-ı Ahmed şems ve şems mürâdif-i mihrdür diyü cevab virüp huzzâr-ı meclis İskender Çelebi'nin bilâ-reviyyet fitnatına tahsîn u âferin-i vâfir iderler "¹⁵.

¹³Ali, A.g.e.,s.256.

¹⁴Aşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'ara, Üniv Ktp. TY 2406, v.119b.

¹⁵ A.g.e. v.119b.

İskender Çelebi, başta Hayâlî olmak üzere Bursalı Rahmî, Yahya Beğ, İshak Çelebi, Nihâlî Çelebi, Celâl Beğ, Figânî, Harîrî, Basîrî, Riyâzî, Latifî, Gazâlî, Emânî, Refikî, Fevrî vb. pek çok şairin kimini himayesine almış, kimini devlet büyüklerine tanıtmış, kimisini de yetiştirmiştir. Tezkirelerde bu hususla ilgili şu tür ifadelerle karşılaşırız: " İskender Çelebi'nin perverde-i lutf u atâsı idi "16, " İskender Çelebi merhumun müşterâ kullarından idi "17, "Defterdar İskender Çelebi muhasiplerindedir "18, "Defterdar İskender Çelebi'ye intisab eylemiş "19,"Merhum İskender Çelebi'nin vezirliği sırasında ileri gelenlere yaklaşıp onların muhasibi olarak şöhret ve itibar buldu "20.

Bir sohbet ve gönül adamı olan İskender Çelebi, aynı zamanda nüktedan bir yapıya sahiptir. Onun, yine nüktedan bir şair olan Basîrî ile yaptığı latifelerden Aşık Çelebi şöyle bahseder: " Merhum Acem olduğu sebebden Rafz ve Hz. Muaviye'ye buğz u nakz ile müttehem olduğu haysiyyetden bir gün İskender Çelebi, 'Molla Basîrî, Ali gibi Muaviye dahi sâhib-i Hazreti risâlet-penâhî ve kâtib-i vahy-i ilahîdür niçün anuñla bunu bir bilmezsin ve ikisine beraber muhabbet kılmazsın' der. Merhum, 'Sultanum sen de defterdar, Abdüsselâm²¹ da defterdar. Andan seninle anı bir bileyim mi ve ikinize beraber muhabbet kılayım mı? der"²².

Basîrî ile şakalaşmayı çok seven İskender Çelebi, onun, İran'dan gelirken geçirdiği tehlikelerden, yaşadığı korkulardan, uğradığı iklim ve şehirlerden abartılı bir şekilde bahsetmesi üzerine "Mağribi de gördün mü ? diye kasd-ı iham

¹⁶ Kınalı-zâde, C.I., s.465.

¹⁷ Ali, Kühü'l-ahbarın Tezkire Kısmı, (Haz Mustafa İsen), Ank.1994,s.321.

¹⁸A.g.e. s.197.

¹⁹A.g.e. s.212.

²⁰ Latifî, Latifî Tezkiresi, Haz. Mustafa İsen, Ank. 1990. s.367.

²¹Defterdar Abdüsselam, Yahudilikten dönmedir.

²² Aşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şu'ara , Üniv. Ktp. TY 2406, v.68a.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

eder. Basîrî de "İskender-i Zülkarneyn degülüm ki cihanı görem" diyü karn imâsın başına kakar ilzâm ider" ²³.

Pek çok şairin onun övgüsünde kasideler söylediğini görmekteyiz. Latifî'nin İskender Çelebi vasfında bir 'bahâriyye' yazarak nevrûzda sunup, Belgrat'ta kitabet aldığı Âşık Çelebi nakleder²⁴. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Nihalî Çelebi bahsinde şöyle der: "Vezir-i Hâtem-atâ merhum İbrahim Paşa ve Defterdar-ı sehâ-siyer mürebbî-i ehl-i hüner merhûm İskender Çelebi zamanı olup Muhyiddin Efendi ve Kadri Efendi âlemüñ sadr-ı âli-kadri olup anların sılât u atiyâtı dahi ulûfesinden ziyâde olup her gün münâdemet ü musâhebetinden cüdâ olmaz idi"²⁵.

Bütün bunlar, şairlerin bir şiirle bile büyük ihsanlara ve mansıblara kavuşabildiklerini göstermektedir. Bu tür şiirlerin İskender Çelebi gibi şiiri ve şairi seven bir insana yönelmesi gayet tabiiydi. İskender Çelebi'nin çok sevdiği ve kolladığı Figânî'nin ona söylediği bir kaside şöyledir:

Hümâ-yı dil olalı sayd o çeşmi şeh-bâza

Hezâr şevk ile cân mürği geldi pervâza

Yanında fâş ideli mâ-cerâ-yı dil-dârum

Geyürdi hil'at-ı âli sirişk-i gammâza

Kül eyledi yakup eczâmı 'andelîbâsâ

Bu köhne gülşen-i 'âlemde bir gül-i tâze

Nevâmı diñlemege ger büzürg ü ger kûçek

Niyâzum işidüp âheng iderse şeh-nâza

²³ A.g.e. v.68a

²⁴A.g.e. v.133b.

²⁵ Kınalı-zâde, C.I,s.354.

Figân u nâle iderken girîv ile nâgeh
Hevâdan irdi hemân sem‘ine bir âvâze

Ki ey esîr-i kafes bülbül-i hazân-dîde
Hazândan ister iseñ ger irüşesin yaza

Bu dâstân-ı nev u bu cerîde-i şevkı
Hikâyet eyle yürü var o nükte-perdâza

Hidîv-i ‘arsa-i fikret müdebbir ü dânâ
Bülend-mertebe İskender-i ser-efrâza

Bu gün ki kân-ı sa‘âdetde bir gühersin sen
Ne hâcet ey dür-i yek-tâ yanuñda erbâza

Zer üsküfiyle kapuñda olalı hor derbân
Sipihre atdı külâhı irüşdi i‘zâza

Yanuñda hâs olanuñ âhırı olur Mahmûd
Kuluñ olanlar irüşür makâm-ı Ayâza

Kef-i sehâñ ile ol dem su sep ki ey yem-i dil
Bu sûz-ı fâka ile âteş uğramış sâza

Figânî bülbül-i gülzâr-ı midhatüñdür çün
‘Înâyetüñ gülüni koklat ol nevâ-sâza

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Olalı sen gül-i gülzâr-ı devlete vassâf
İrüşdi nazm-ı bedî'üm Kemâl-i i'câza

Hümâ-yı tab'umı görse Hümâyûn aydurdı
'Aceb hevâda uçar âferin o şeh-bâza

Ko lâf u da'vîyi ey dil senâ zamânıdur
Du'âlar eyle hezârân o gülşen-i râza

Yel-i bahâr ide çün münhezim şitâ cündin
Şükûfezâr-ı murâduñ Hak irgüre yaza²⁶

İskender Çelebi'nin Bağdat'ta asılarak öldürülmesine en çok üzülenlerden biri, onun meclislerine sık sık katılan Yahya Beğ'dir. O, bu üzüntüsünü onun ölümüne yazdığı bir tarihte şöyle dile getirir:

Mîr İskender-i'tibârı görüp
Ey gönül 'ibret al bu hâletden

Hâsılı gör ki 'âkıbet n'oldı
Bu kadar 'izzet u sa'âdetden

Taduben zehr-i kahrı ağzında
Kalmadı hiç eser halâvetden

Oluben necm-i tâli'i râci'
Ba'de vardı kemâl-i kurbetden

²⁶ Abdülkadir Karahan, A.g.e,s.27.

Kondı toz çehre-i emânetine
Sarsar-ı töhmet-i hıyânetden

Ref'ine vârid oldu hükm-i şerîf
Nâgehân dergeh-i 'adâletden

Çekdiler sûy-ı âsmâna hemân
Götürüp anı hâk-i zilletden

Gitdi döne döne semâ iderek
Dâr-ı ünse diyâr-ı gurbetden

Boynı bađlu kul oldu dergâha
Oldı âzâd bend-i mihnetden

Basmadı yir ayağı şâdîden
Başı kurtıldı çün mezelletden

Ağdı mi'râca hoş letâfet ile
Kurtulup 'âlem-i kesâfetden

Ölüsü dirisi anuñ aslâ
Olmadı hâli hiç rif'atden

Âhirete dahi ümîd oldur
Ola bir 'âlî yirde cennetden

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

Didi ehl-i semâ aña târîh

İtdi ‘azm-i sümûv letâfetden²⁷

Bunun yanında vezir İbrahim Paşa'ya iyi görünerek onun takdirini toplamak amacıyla, İskender Çelebi'nin ardından nankörlük edenler de olmuştur. İskender Çelebi'nin musahiplerinden olup, hayatında onun tarafından korunan ve kullanan Emânî, bu türden bir tarih söylemiştir. Âli bu olayı şöyle nakleder: " Defterdar İskender Çelebi musâhiblerindendir. Mezbur İskender Çelebi azlinde küfrân-ı ni‘meliği kabul ve isnâd-ı irtişâyla veli-ni‘metine ta‘n-ı nâ-makbûl idüp me‘âl cihetinden bu makule bir târîh-i medlûl dimişdür ki nakl olındı:

İrtişâ kasrını yapdukda Sikender Çelebi

Tahtasın sîmden itdürdi vü zerden mîhın

Der ü dîvârını nakş eyleyicek ol dâna

Katı açık boyadı çok idüben zırnîhın

Münteşir olıcak efvâha peyâm-ı ‘azli

Hâtif-i gayb didi rüşvet ile târîhin²⁸

Âli daha sonra bu tarihle ilgili bir yorum yaparak şöyle der:" Bu kıtada dâna edası irtişâ isnâdından sonra lâyıık degül idi ve bu mısra:

Der ü dîvârını nakş itmedi nakkâşâne

diyüp ol asrda mezbûr İskender Çelebi'nün mu‘ârızı olan Defterdar Nakkâş Ali'ye ihâm ve ol tarikle anuñ fesâdın bildürüp remz ile ibhâm itse yeğ idi"²⁹.

²⁷Kınalı-zâde,A.g.e. C.II,s.727., Latifi,age.s.186. Bu tarih, her iki kaynakta da Gazâlî'nin olarak verilmesine rağmen, Mehmet Çavuşoğlu'nun hazırladığı Yahya Beğ Divanında , Yahya Beğ'e ait olduğu söylenmektedir ki doğrusu budur.

²⁸ Ali, A.g.e. s.198.

²⁹A.g.e.,s.198

Sonuç:

Girmez ele biñ yılda bir insânuñ eyisi
Bulur getirür yirine devrân dimesünler

Âdem ki odur eylük ile añdıra adın
Devletde olan herkese insân dimesünler

Yukarıdaki beyitleri Latifi, Gazâli bahsinde İskender Çelebi'yi anlatırken kaydeder. Gerçekten de İskender Çelebi gibi hem devlet, hem de gönül adamlarının kolay kolay yetişmediğini görmekteyiz. O, milletlerin ve devletlerin bekasında maddî unsurların yanında, edebiyat ve şiir gibi estetik unsurların da önemini kavramış ve bunu düşündüğü anlamda uygulamış birisidir. Eğer bugün Türk edebiyatından bahsedebiliyorsak, İskender Çelebi gibi edebiyat ve edebiyatçı hâmilerini unutmamak gerekir. 16. yüzyıl başta padişahlar ve vezirler olmak üzere pek çok şair ve şair hâmisi çıkarmıştır. Bunlar başta Yavuz Sultan Selim, Kânunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Mehmet, İbrahim Paşa, Kemâl Paşazâde, İskender Çelebi, Tâci-zâde Cafer Çelebi, Karabâli-zâde, Kazasker Muhyiddin ve Kadri Efendiler vs.; ancak bunların içinde İskender Çelebi'nin ayrı bir yeri olduğu muhakkaktır. Latifi, şiirin revaç ve rağbet bulması, şehname ve hamselerin çoğalması İskender Çelebi'nin mutlu çağında gerçekleşti, der³⁰. İskender Çelebi, bir defterdar olmasına rağmen, yerine göre bir sadrazam kadar nüfuzu ve kudreti olan birisidir. Zenginliği ise, daha önce de bahsettiğimiz gibi çoğu vezirden hatta vezirlerden fazladır. Bu imkanlarını, merhametli ve şiire düşkün tarafıyla bir araya getirdiğimizde, şairleri maddî ve manevi olarak destekleyen ve kollayan büyük bir güç karşımıza çıkmaktadır.

³⁰Latifi, A.g.e., s.188.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2000 10 (1)

İskender Çelebi, hem devlet yönetimi hem de kültürümüz için çok büyük çabalar sarf etmiş, önemli hizmetlerde bulunmuş; bu iki hususiyeti mecz edebilmiş ender şahsiyetlerden biridir.

KAYNAKLAR

- Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ, Ün. Ktp. TY 2406.
Hammer, Joseph von, Osmanlı Tarihi, (Haz. Abdülkadir Karahan), C.I, İst.1991.
İpekten, Haluk, Divan Edebiyatında Edebî Muhitler, İstanbul 1996.
İsen, Mustafa, Kühü'l-ahbar'ın Tezkire Kısmı, Ankara 1994.
Karahan, Abdülkadir, Figânî ve Divançesi, İstanbul 1966
Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şu'arâ, (Haz. İbrahim Kutluk), Ank. 1989.
Köprülü, Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1983.
Latîfî, Latîfî Tezkiresi, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 1990.
Latîfî, Tezkire-i Latîfî, İstanbul 1314.
Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, C.4, s.174.
Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), C. I, Mersin 1992.
Solak-zâde Tarihi, (Haz. Vahid Çubuk), C.2, Ankara 1989.
Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.4, Ankara 1985.